

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ZİHİNSEL VE RUHSAL ENGELLİLİK: ZAMAN ÇİZELGESİ

A TIMELINE FOR INTELLECTUAL AND MENTAL DISABILITIES IN THE WORLD AND IN TURKEY

Zeynep Zeren ATAYURT FENGE

Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, zeynepatayurt@gmail.com

Fatoş SUBAŞIOĞLU

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, fsubasioglu@hotmail.com

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 1 Mart 2020
Kabul edildiği tarih: 15 Haziran 2020
Yayınlanma tarihi: 22 Haziran 2020

Article Info

Date submitted: 1 March 2020
Date accepted: 15 June 2020
Date published: 22 June 2020

Anahtar sözcükler

Engelliler; Engellilik; Engelli Tarihi; Zihinsel Engelliler Tarihi; Ruhsal Engelliler Tarihi, Zaman Çizelgesi; Türkiye

Keywords

Disability; Disability History; History of Intellectual Disability; History of Mental Disability; History of Intellectual Disability; Timeline; Turkey

DOI: 10.33171/dtcfjournal.2020.60.1.18

Öz

Bu zaman çizelgesi, insanlık tarihi kadar eski olan engelli tarihinde dünyada ve ülkemizde engellilerin, özellikle zihinsel engelliler ile ruhsal engellilerin yaşamını etkileyen önemli tarihsel olayların, bireylerin, grupların, kurumların, yasal düzenlemelerin, bazı teknolojilerin kronolojik gelişim çizgisini içererek, dünyada ve Türkiye'de zihinsel ve ruhsal engellilerin yaşam kalitesini iyileştirme yönünde yapılan toplumsal, kültürel, siyasi, hukuki, eğitimsel ve tıbbi girişimlerin tarih içindeki gelişimine olan farkındalığı artırmayı amaçlamaktadır.

Abstract

This timeline includes the chronological development line of important historical events, individuals, groups, institutions, legal regulations, some technologies, that affect the lives of people with mental AND intellectual disabilities in the world and in Turkey with the aim of increasing awareness about the social, cultural, political, educational, judicial, and medical initiatives taken in history towards the improvement of the quality of life of people with intellectual and mental impairments.

Giriş

Bireysel farklılıklar, engellik durumları, tarihin her döneminde farklı şekillerde ele alınmış; çeşitli kültür ve toplumlarda diğer tüm engelli bireylere olduğu gibi zihinsel engelli ve ruhsal engelli bireylere de farklı yaklaşmıştır. Bu bireyler pek çok sosyo-ekonomik hak ve özgürlüklerden yoksun bırakılmışlar; damgalanarak toplumdan dışlanmışlar; tedavi amaçlı yerleştirildikleri yerlerde ise fiziksel ve ruhsal şiddete maruz bırakılmışlardır. Ayrıca, uzun zaman zihinsel ve ruhsal engellilik aynı kapsamda ele alınmıştır.

İlk Çağlar, zihinsel ve ruhsal engellilere korku ile yaklaşıldığı, Tanrı'nın cezası veya şeytanın ruhu olarak tanımlandıkları, kötü ruhların çıkması için ilkel ameliyatların yapıldığı çağlar olmuştur. Zihinsel engelliler Eski Mısır'da din ve tıp yoluyla iyileştirilmeye çalışılmış; Antik Yunan'da zihinsel engelli bebekler öldürülmüşlerdir. M.S. 4. yüzyıla kadar devam eden öldürülme olayı, Hıristiyanlığın etkilerinin görülmeye başlaması ile yasaklanmıştır ("Zihin Engelliler ve Eğitimi").

Orta Çağ, korku ve batıl inançların baskın olduğu bir dönemdir. Zihinsel ve ruhsal engellilere karşı olumlu ve olumsuz tutumlar söz konusudur. Bir taraftan Tanrı'nın suçsuz çocukları olarak görülmüşler; diğer taraftan şeytanlıkla suçlanıp, işkenceye uğramışlardır ("Zihin Engelliler ve Eğitimi").

Rönesans Dönemi ile Hümanizm yaklaşımı önem kazanmış; zihinsel ve ruhsal engelliler bu dönemde manastırlarda, düşkünler evlerinde ve hapisanelerde yaşamışlardır. 17. ve 18. yüzyıllarda, Aydınlanma Çağı'nda bu bireyler toplumdan soyutlanmışlar; ancak yine bu dönemde eğitilebileceklerine de dikkat çekilmiştir. 19. yüzyıl, zihinsel engelli bireyler için sistematik tedavi çalışmalarının başladığı yüzyıl olmuştur. Zihinsel engelliler toplumda daha görünür hale gelmişler; bilimsel çalışmalarda "zihin engeli" bir kavram olarak kabul edilmeye başlamıştır ("Zihin Engelliler ve Eğitimi").

20. yüzyılın ilk yarısı zihinsel ve ruhsal engelli bireylere karşı olumsuz tutumların yoğun olduğu bir dönemdir. Bu dönemde, yetersizlik durumunun kalıtımla geçtiğine ve tedavi edilemeyeceğine inanılmış; Amerika'da ve Avrupa'da zihinsel engelli bireyler kısırlaştırılmış; bebekken öldürülmüşlerdir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren zihinsel engelliler için okullarda özel sınıflar, üniversitelerde programlar açılmaya, öğretim yöntemlerini içeren ders kitapları yazılmaya başlanmış; zihinsel engelli bireylerin eğitimi için yasalar çıkarılmış; mali kaynaklar ayrılmış; risk grubunda olan çocuklar için erken eğitim programları düzenlenmiştir (Çetin; "Zihin Engelliler ve Eğitimi").

Zaman Çizelgesi:

MÖ 2000: Roma'da engelli çocuklar Tiber'de boğulmuş; "zihinsel kusurlu" olduğu düşünülen insanların evlenmesi yasaklanmıştır ("A Disability History Timeline").

MÖ 1500: Zihinsel engelliliğin ilk yazılı tanımlarına Mısır Thebes yazıtlarında rastlanmıştır. Bu yazıtlarda zihinsel engellilik, beyin hasarına bağlı akıl rahatsızlığı olarak geçmektedir (Kara).

MÖ 400: Yunan hekim Hipokrat; Mısır, Hint, Yunan ve Roma yazılarında tanrıların hoşnutsuzluğu veya şeytan girmesinin göstergesi şeklinde yansıtılan zihinsel bozuklukları, bozulmuş fizyoloji bağlamında yorumlanması gereken hastalıklar olarak ele almıştır ("Timeline of Treatments for Mental Illness").

1200ler: Akıl hastalığı olan kişiler için Şam ve Halep'te 'tımarhaneler' kurulmuştur ("A Disability History Timeline").

1300ler: İngiliz hükümdarının, akıl hastalığı ya da engelliliği bulunan kişilerin mallarını ele geçirmesine izin veren bir kanun (*De Praerogativa Regis*) çıkarılmıştır ("A Disability History Timeline"; "History of Intellectual Disability (IntD)").

1403: İngiltere'de St. Mary Bethlehem Hastanesi ("Bedlam" adıyla bilinir), akıl hastalarını kabul etmeye başlamıştır ("Disability History Exhibit").

1407: Özel olarak akıl hastalığı olan kişilere yönelik Avrupa'daki ilk kurumun büyük olasılıkla 1407'de İspanya'nın Valensiya şehrinde kurulmuş olduğu düşünülmektedir ("Timeline of Treatments for Mental Illness").

1534: 1534 yılında yayımlanan *New Naturea Brevium* adlı eserde Sir Anthony Fitzherbert (1470 -1538), zekâ testinin basit bir örneği sayılabilecek şu ölçütü sunmuştur: "*Doğuştan idiot olarak düşünülen bir kişi 20 peniyi hesaplayamaz ve sayamaz; anne ve babasını tanıyamaz; yaşını da bilemez; dolayısıyla, menfaati veya kaybını anlayamaz. Ama bunları anlayabiliyorsa, bir diğer ifade ile harfleri biliyor ve anlıyorsa ve öğretimle ya da başka bir kişinin bilgilendirmesiyle okuyabiliyorsa, o zaman doğuştan idiot sayılmaz.*" (Mutua, Siders ve Bakken).

1600ler: Avrupalılar, akıl hastalarını, engelli insanlar, serseriler ve suçlularla aynı ortamda barındırarak, bu bireyleri giderek daha fazla soyutlamaya başlamışlardır. Akıl hastası sayılanlar insanlık dışı muamele görmüş; çoğu zaman duvarlara zincirlenmiş ve zindanlarda tutulmuşlardır ("Timeline of Treatments for Mental Illness").

1664: İngiliz hekim Thomas Willis (1621-1675), yayınladıktan sonraki iki yüzyıl boyunca etkisini sürdüren, beyin ve sinirler üzerine bir metin olan *Cerebri Anatome*'yi yayınlamıştır (O'Connor; Roth, Sarawgi ve Fodstad 4).

1667: Thomas Willis, zihinsel engelliliğin bir hastalık olarak ilk tanımını yapmıştır. Zihinsel engelliliğin beyindeki yapısal problemlerden kaynaklandığına inanan Willis, anatomik problemlerin doğuştan gelen ya da yaşamın ilerleyen dönemlerinde ortaya çıkabilen bir durum olduğu görüşündeydi ("History of Intellectual Disability (IntD)").

1690: John Locke (1632 –1704), *İnsan Hakları* isimli bir makale yayınlamış; zihinsel engelli bireylerin durumunun aslında onlara sağlanan eğitim ve bakımla yakından ilişkili olduğunu vurgulamıştır. “Eğitilmemiş akıl; hiç yazı yazılmamış tahtaya benzer” sözü de Locke’ye aittir (Kabasakal).

1714: Quebec Piskoposu, sadece zihinsel rahatsızlıkları olan kişilerin kalacağı ilk binayı Kanada'da açmıştır (*Encyclopedia of Disability*).

1751: Philadelphia'daki Pennsylvania Hastanesi, Benjamin Franklin'in yardımıyla, akıl hastalığı ve zihinsel engelliliğin tedavisi için özel bir bölüm oluşturan ilk hastane olmuştur. 1756'da bu hastalar binanın bodrum duvarlarına zincirlenmiş ve ücret karşılığında sergilenmişti (“History of the Disability Movement”).

1774: *Özel Tımarhanelerin Düzenlenmesi Kanunu (Act for the Regulation of Private Madhouses)*, deliliğin “belgelendirilmesi” konusunda hekimin rolünü belirlemiştir (“A Disability History Timeline”).

1776: Serebral palsi hastası Stephen Hopkins (1707-1785) Bağımsızlık Bildirgesi'ni imzalamış; “ellerim titreyebilir ama kalbim asla” sözü tarihe kazınmıştır (“Milestones of the Disability Rights Movement Over the Years”).

1794: Philippe Pinel (1745-1826), psikopatoloji çalışmalarını teşvik eden *Deliliğin Güncesi (Memoir on Madness)* başlıklı makalesini yayınlamıştır (Roth, Sarawgi ve Fodstad 5).

Pinel, *Deliliğin Güncesi* adlı eserinde "psikolojik tedavi"yi açıklamıştır. İnsancıl ilkelere dayalı bu tedavi yöntemi Pinel'i, Fransa'da psikiyatrinin kurucusu yapmıştır. Pinel, akıl hastalığının genellikle tedavi edilebilir olduğunu belirtmiş; teşhise ulaşmak için hekimin, hastanın davranışlarını dikkatle gözlemlemesini, görüşmesini, dikkatle dinlemesini ve not almasını, hastalığın doğal geçişini ve tetikleyici olayı anlamasını ve doğru bir vaka geçmişi yazmasını önermiştir. Sonrasında teşhis ve tedavinin yapılabileceğini; tedavi sırasında hastaların zarar verme eğilimi gösterebileceklerini ve dolayısıyla kısıtlanmaları gerekebileceğinden söz etmiştir. 1797'de Pinel'in asistanı Jean Baptiste Pussin, Bicêtre Düşkünlerevi'ndeki akıl hastalarını zincirden çıkarıp, onlara deli gömleği giydirmiştir (Weiner).

1798: Pinel, türünün ilk örneği olan, zihinsel bozukluklar sınıflandırmasının ilk baskısını- *Hastalıkların Felsefi Yönden Sınıflandırılması ya da Analiz Yönteminin Tıbbı Uygulanması Üzerine (Nosographie philosophique ou method de l'analyse appliquee a la medecine)*- yayınlamıştır (Roth, Sarawgi ve Fodstad 5).

1800: Güney Fransa'da bulunan “vahşi çocuk” Aveyron'lu Victor, Paris'e getirilmiş; Fransız hekim Jean Marc Gaspard Itard (1774-1838), çocuk için sistematik bir eğitim programı geliştirerek beş yıl boyunca onunla yoğun bir şekilde çalışmış; ancak Victor dil kullanmayı öğrenemediği için Itard, çocuğu eğitme girişimini başarısız bulmuştur. Bununla birlikte, Edouard Séguin, Maria Montessori ve Alfred Binet de dâhil olmak üzere Itard'ın öğrencileri, “zihinsel engelli” kabul edilen çocuklar için sınıflar oluşturarak çalışmalarını sürdürmüşlerdir (*Encyclopedia of Disability*).

1801: Philippe Pinel, *Zihinsel Bozukluk ya da Mani Üzerine Tıbbî-Felsefî Deneme* (*Traité médico-philosophique sur l'aliénation mentale ou la manie*) adlı bir kitap yayınlamış ve kitabında psikolojik yönelimli yaklaşımı tartışmıştır (Sushma ve Tavaragi).

1802: Philippe Pinel'in, Salpêtrière'deki deneyimlerine dayanan ve önceki sınıflandırma ve hastalık üzerine yazdığı kitabının genişletilmiş şekli olan *Klinik Tıp* (*La Médecine Clinique*) kitabını yayınlamıştır (Sushma ve Tavaragi).

1812: Günümüz psikiyatrisinin öncüsü olarak nitelendirilen Dr. Benjamin Rush (1746-1813)'in, zihinsel bozuklukları açıklamak ve tedavi etmek için Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ilk girişimi ortaya koyan *Zihin Hastalıkları Üzerine Tıbbî Sorular ve Gözlemler* (*Medical Inquiries and Observations, Upon the Diseases of the Mind*) adlı eseri yayınlamıştır (Roth, Sarawgi ve Fodstad 5).

1817: Londralı hekim James Parkinson (1755-1824), daha sonraki yıllarda Parkinson hastalığı adıyla bilinecek hastalığı tanımlamıştır (*Encyclopedia of Disability*).

1818: McLean Akıl Hastanesi'ne ilk hasta kabul edilmiştir. Hastane zamanla ülkenin en iyi akıl hastanelerinden biri haline gelmiştir (“Milestones of the Disability Rights Movement Over the Years”).

1838: Jean-Étienne-Dominique Esquirol (1772-1840)'un, *Zihinsel Hastalıklar: Delilik Üzerine Bir İnceleme* (*Mental Maladies: A Treatise on Insanity / Des maladies mentales, considérées sous les rapports médical, hygiénique, et médico-légal*) başlıklı kitabı yayınlamıştır. Bu kitap, klinik psikiyatri alanında zihinsel bozuklukları sınıflandıran ilk modern girişim olarak kabul edilmiştir. Çalışmada, bazı zihinsel hastalıkların organik beyin hasarından çok, duygusal rahatsızlıktan kaynaklanabileceği fikrinden hareketle zihinsel hastalıkların hem biyolojik hem de davranışsal nedenleri anlatılmıştır (“Jean-Étienne-Dominique Esquirol”).

1839:

- Édouard Séguin (1812-1880) zihinsel engelli çocuklar için duyuşsal eğitim yönteminin kullanıldığı Fransa'daki ilk okulu açmıştır ("History of the Disability Movement").
- Paris'te ağır derecede zihinsel engellilerin toplum yaşamına uyum gösterebilmeleri amacıyla ilk yatılı okul açılmıştır. Geliştirilen eğitim yöntemleri, ağır derecede zekâ geriliği olanların beyinlerinin hastalıklı ya da anormal olmadığı, ancak zihinsel gelişimlerinin doğum öncesinde, doğumda ya da doğum sonrasında durmuş olduğu görüşüne dayanmaktadır (Köse, 2014: 89'dan aktaran Çetin 103).

1842: Zihinsel yetersiz bireylerin eğitimi için Johann Jakob Guggenbühl (1816-1863), *Abendberg* isimli okulu İsviçre'de açılmıştır ("A History of Developmental Disabilities"). Bu okul, yatılı kurumlar fikrine öncülük etmiştir (Çetinkaya 55).

1844: *Akıl Hastaları için Amerikan Enstitüleri Tıp Yöneticileri Derneği* (*The Association of Medical Superintendents of American Institutions for the Insane*) kurulmuş; daha sonra *Amerikan Psikiyatri Birliği* (*American Psychiatric Association*) adını almıştır ("Milestones of the Disability Rights Movement Over the Years").

1845: Delilik Yasası (Lunacy Act): Delilik Komisyonu tarafından yönetilen bu yasada delilik; akıl hastalığı ya da zekâ geriliği ile eş değer tutulmuştur ("Timeline of Learning Disability History").

1846: Édouard Séguin zekâ geriliği konusunda tanımlayıcı bakış açısını sunmuştur (Mutua, Siders ve Bakken).

1847: Londra'da idiotlar için 'tumarhane' kurulmuştur ("Timeline of Learning Disability History").

1848: Samuel Gridley Howe (1801-1876), Massachusetts eyaletindeki Perkins Enstitüsü içinde, gelişimsel engelliler için ilk bina olarak hizmet veren *Zekâ Geriliği Olan Çocuklar İçin Eğitim ve Öğretim Deneysel Okulu*'nu (*Experimental School for Teaching and Training Idiotic Children*) açmıştır. Günümüzde Walter E. Fernald Gelişim Merkezi adıyla bilinmektedir (Roth, Sarawgi ve Fodstad 5).

1855: Cezai ehliyeti olmayanları barındırmak için tasarlanan ilk bina olan *New York Eyaleti Deli Hükümlüler Tumarhanesi* açılmıştır ("Milestones of the Disability Rights Movement Over the Years").

1860:

- Dr. William John Little (1810-1894), “Little hastalığı” olarak adlandırılan serebral palsili çocukları tespit etmede önemli adımlar atmıştır. Kollarında ve bacaklarında spastik kasları olan çocukları tanımlamış; serebral palsi hastalığının doğum sırasında oksijen eksikliğinden kaynaklandığını ileri sürmüştür (“Milestones of the Disability Rights Movement Over the Years”).

1866:

- Zihinsel engellilikle ilgili ilk kitap olan Édouard Séguin’in *Zekâ Geriliği ve Zekâ Geriliğinin Fizyolojik Tedavileri (Idiocy and its Treatments in Physiological)* yayımlanmıştır (“History of Intellectual Disability Timeline”).
- Down sendromu yüzyıllar boyunca sanat, edebiyat ve bilim dünyasında dikkat çekmiş olsa da bu hastalığın doğru tanımını İngiliz hekim John Langdon Down (1828-1896), 1866’da bilimsel yayınında sunmuş; böylece bu sendrom *Down sendromu* adını almıştır (National Down Syndrome Society).

1869: Charles Darwin’in kuzeni Sir Francis Galton (1822-1911), *Kalıtımsal Deha (Hereditary Genius)* isimli kitabında, kalıtımın, bireysel özelliklerin şekillenmesinde önemli olduğunu savunmuştur (Çetinkaya 54; “History of Intellectual Disability (IntD)”).

1876: Zihinsel yetersizliği olan bireyleri tanımlamak üzere Amerika’da *Amerikan Zekâ Eksikliği Birliği (American Association Mental Deficiency- AAMD)* kurulmuştur (Cavkaytar Melekoğlu ve Yıldız 111).

1877: Alman nörolog Adolf Kussamaul (1822-1902) tarafından “görme duyusu, akıl ve konuşma yetileri bozulmamış olmasına rağmen” ortaya çıkan “tam bir metin körlüğü” durumunu tanımlamak için *kelime körlüğü (word blindness)* terimi kullanılmıştır (“Timeline of Learning Disabilities”).

1882: Amerika Birleşik Devletleri’ndeki ilk büyük federal göç yasası olan *1882 Göç Yasası*, “deliler”, “idiotlar” ve öz bakımını yapamayacak durumda olan kişilerin ülkeye girişini yasaklamıştır. Özellikle engellilik için geçerli olan kısıtlamaların çoğu 1990 yasasından çıkarılmıştır. Ancak, hükümet desteği olmadan geçimini sağlayamayacak durumda olduklarına kanaat getirilen engelli göçmenler günümüzde hâlâ giriş vizesi alamamaktadırlar (*Encyclopedia of Disability*).

1883:

- 1883'te öjenik¹ terimini ortaya koyan Sir Francis Galton (1822-1911), en sağlıklı ve en yetenekli insanları daha fazla çocuk sahibi olmaya teşvik ederek öjeniyi insanlığı geliştirecek bir ahlâk felsefesi olarak ele almıştır (Carlson).
- Alman psikiyatrist Emil Kraepelin (1856-1926)'in, zihinsel bozuklukları zihinsel hastalıklardan ayırması ile, zihinsel hastalıklar daha bilimsel olarak incelenmeye başlanmıştır. Sonraki araştırmalar bazı bulgularını çürütecek olsa da, manik-depresif psikoz ve şizofreni arasındaki temel ayrımı geçerliliğini korumaktadır (“Timeline of Treatments for Mental Illness”).

1886:

- *Zekâ Geriliği Yasası (Idiots Act)* ile öğrenme engellilerin eğitim ihtiyaçlarına yönelik ilk mevzuat oluşturulmuştur. Bu yasayla ‘deliler’ ile ‘idiot’ ve ‘embesiller’ arasında kesin bir ayrım yapılmıştır (“Timeline of Learning Disability History”).
- Bilişsel bozukluğu olan Herman Hollerith (1860-1929), 1890 nüfus sayımında verilerin taşınmasında delikli kart kullanma fikrini hayata geçirmiştir. Sonrasında Tabulating Machine Company'yi kurmuş; bu şirket 1924'te IBM olarak tanınmıştır (“History of Accessible Technology”).

1887 Alman hekim Rudolf Berlin (1833-1897), 1887'de *Okuma Körlüğünün Özel Bir Türü (Eine besondere Art der Wortblindheit (Dyslexie))* adlı çalışmasıyla 'disleksi' sendromunu tanımlamış; bu terimi görme bozukluğu olmadan ortaya çıkan okuma güçlüklerini açıklamak için kullanmıştır (“Timeline of Learning Disabilities”; “Rudolf Berlin Center: Center for Learning Disabilities...”).

1899: Maria Montessori (1870-1952) ve bir meslektaşı, hem engelli çocuklar için hem de öğretmenlerin eğitimi için hizmet veren bir kurum olan Roma'daki *Scuola Magistrale Ortofrenica*'yı açmıştır. Montessori'nin yöntemi, duyuşal temelli öğretim yoluyla zihinsel yeterliliği geliştirmeye dayanmakta; yöntemleri, çocuğa kendi gelişimini teşvik etmek için mümkün olan en büyük bağımsızlığı sağlamaktadır (*Encyclopedia of Disability*).

¹ “...sağlıksız ceninleri ayırıp, sağlıklı ceninler yetiştirmenin yollarını arayan, bilimselliği tartışmalı bir toplumsal akım veya toplumsal felsefedir.” (“Öjenik”).

1900: Zihinsel engellilik için, “embesilite”, “zekâ geriliği” ve “zihinsel yetersizlik” gibi terimler, klinik terimler olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde zihinsel engelliliğin, yoksulluk, tembellek, suça yönelim ve cinsel aşırılık ile eşanlı olduğu görüşü yaygındır (“A Century of Change...”).

1901: Ovide Decroly (1871-1932), hafif engelli (davranış bozuklukları, öğrenme engelleri, hafif zihinsel geriliği gibi) çocuklar için 1901 yılında bir okul kurmuştur (“History Inclusive Education”).

1902: Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite, Dr. George Frederic Still (1868 –1941) tarafından bir bozukluk olarak tanımlanmıştır (“Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite”).

1904: Tıp doktoru Martin Barr, *Zihinsel Kusurlar: Tarihi, Tedavisi ve Eğitimi (Mental Defectives: Their History, Treatment, and Training)* başlıklı ilk ders kitabını yayınlamıştır (Roth, Sarawgi ve Fodstad 7; “A Century of Change...”).

1905: Alfred Binet (1857-1911), çocuklarda zekâyı ölçmek için ilk standart testi üretmiştir (“History of Intellectual Disability (IntD)”). Binet- Simon Skala, 1908 ve 1911'de revize edilmiştir (Karellas).

1907: Indiana, öjenik bir sterilizasyon yasasını kabul eden ilk eyalet olmuştur. Buna göre, “idiot ve embesil oldukları teyit edilmiş olanların” ve “tecavüzcülerin” çocuk sahibi olması tıbbî olarak imkânsız hale getirmiş ve 24 devlet daha bu yasayı kabul etmiştir (“Milestones of the Disability Rights Movement Over the Years”; Roth, Sarawgi ve Fodstad).

1908:

- Clifford Whittingham Beers (1876–1943), *Kendini Bulan Bir Akıl (A Mind That Found Itself)* başlıklı otobiyografisini yayınlamıştır. Connecticut eyaletinde bir akıl kurumundaki aşağılayıcı, insanlık dışı deneyimlerini ayrıntılı anlattığı bu eseriyle Amerika'da akıl sağlığı hizmetlerine reform çağrısında bulunmuş; bir yıl içinde Ulusal Ruh Sağlığı Komitesi'nin kurulmasına öncülük etmiştir. Bu örgüt, akıl sağlığı ve akıl hastalığı ile ilgili olarak ülkenin en büyük şemsiye örgütü olan Ulusal Akıl Sağlığı Derneği'ne dönüşmüştür (“Timeline of Treatments for Mental Illness”).

- Heller Sendromu² ilk kez Avusturyalı bir eğitimci olan Theodor Heller (1869–1938) tarafından tanımlanmıştır (“Heller Sendromu”).

1910: Henry Herbert Goddard (1866-1957), IQ için bir sınıflandırma ölçeği önermiş; IQ değerleri 51-70 arasında olanlar için “moron”, 26-50 arasında olanlar için “embesil”, 0-25 arasında olanlar için ise “idiot” terimlerini kullanmıştır (“History of Intellectual Disability (IntD)”).

1919: Edgar F. Allen (1855-1923) engelli çocukların haklarını savunan bir kuruluş olarak Ohio Sakat Çocuklar Derneği'ni kurmuş; çocuk hizmetlerini finanse etmek için bağış talep etmeye ve çocukların yaşam hakkını savunmaya başlamıştır. 1967'de Dernek, ulusal bir varlık kazanmış ve adı *Paskalya Mühürleri (Easter Seals)* olarak değiştirilmiştir (Roth, Sarawgi ve Fodstad 8; “Milestones of the Disability Rights Movement Over the Years”).

1927: Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi Buck-Bell'e karşı davası, eyaletlerin zihinsel engelli bireyleri kısırlaştırabilecekleri konusunda yasal bir emsal oluşturmuş; Mahkeme, embesilite, epilepsi ve zekâ geriliğinin kalıtsal olduğunu ve zihinsel engelli bireylerin bu kusurları bir sonraki kuşağa geçirmelerinin önlenmesi gerektiğini savunmuştur (Antonios ve Raup).

1933:

- *Amerikan Zekâ Geriliği Araştırma Derneği (American Association for the Study of the Feeble-Minded)*'nin adı, *Amerikan Zihinsel Yetersizlik Derneği (American Association on Mental Deficiency)* olarak değiştirilmiştir (“A Century of Change...”).
- Hitler dönemi Almanyasında 14 Temmuz 1933 tarihinde çıkan *Kalıtsal Hastalıklı Çocukların Önlenmesi Kanunu (Law for the Prevention of Offspring with Hereditary Diseases /Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses)* zihinsel veya fiziksel engellilerin bu durumlarını genetik olarak doğacak çocuklarına aktarmamaları için çocuk sahibi olmalarını yasaklamıştır (Çetin 99; “Law for the Prevention of Offspring with Hereditary Diseases”).

²“Heller Sendromu, çocukluğun dezintegrif bozukluğu ya da dezintegratif psikoz olarak da bilinmektedir. Heller Sendromu (Çocukluğun Dezintegrif Bozukluğu), normal bir gelişim dönemi izleyen ilk 2 yıl sonrasında, kazanılmış becerilerin kaybına eşlik eden sosyal, iletişimsel ve davranışsal anormalliklerle seyreden yaygın gelişimsel bir bozukluk olarak tanımlanmıştır.” (“Heller Sendromu”).

1934: Norveçli Doktor Ivar Asbjörn Fölling (1888–1973), zihinsel özür yaratan kalıtsal metabolik bir hastalık olan *fenilketonüri*³ (Phenylketonuria (PKU) hastalığını, zihinsel engelli sarışın, mavi gözlü iki kardeşte tanımlamıştır (“Fenilketonüri”).

1935:

- Edgar A. Doll (1889-1968), zihinsel engelli olduğundan şüphe edilen bireylerde adaptif davranışlar ve günlük yaşam becerilerini ölçmek için *Vineland Sosyal Gelişim Skalası*⁴nı geliştirmiştir (Kabasakal).
- Rockefeller Enstitüsü personeli Nobel ödüllü Dr. Alexis Carrel (1873-1944)'in *Bilinmeyen İnsan (Man the Unknown)* adlı kitabı yayınlanmıştır. Carrell bu kitapta suçluların ve akıl hastalarının gazlarla donatılmış ötenazi kurumları aracılığıyla imha edilmesini önermiştir (“A Disability History Timeline”).

1938: Lionel Penrose (1898-1972), zihinsel kusurlar üzerine 1280 olgunun klinik ve genetik çalışmasını içeren *Colchester Report*'u yayınlamıştır (“Timeline of Learning Disability History”).)

1943: *Otizm*, Amerikalı çocuk psikiyatristi Leo Kanner (1894–1981) tarafından tanımlanmıştır (“Otizm Nedir?”).

1944: *Asperger Sendromu*⁵, Avusturyalı hekim Hans Asperger (1906–1980) tarafından “otistik psikopati” olarak tanımlanmıştır (“Asperger Sendromu”).

1949: Avustralyalı psikiyatrist John Frederick Joseph Cade (1912-1980), psikozu tedavi etmede lityum kullanımını öne sürmüştür. Bundan önce, hastaları yatıştırmak için bromürler ve barbitüratlar gibi ilaçlar kullanılmıştı, ancak psikozdan muzdarip olanların tedavisinde bu ilaçlar etkili değildi. Lityum, 1960'ların ortalarında, şu anda bipolar bozukluk olarak bilinen manik depresyonun tedavisinde geniş çapta kullanılmaya başlanmıştır (“Timeline of Treatments for Mental Illness”).

³ “Hastalık, ismini idrarda normalde bulunmayan, bu hastalıkta idrarla atılan bir maddeden almaktadır. Fenilketonüri kalıtsal bir metabolik hastalıktır. Bu hastalıkla doğan çocuklar proteinli gıdalarda bulunan fenilalaninisimli bir amino asidi metabolize edemezler, sonuçta kanda ve diğer vücut sıvılarında artmış olan fenilalanin ve onun artıkları çocuğun gelişmekte olan beyinini tahrip eder ve ileri derecede zihinsel engelli olmasına, sinir sistemini ilgilendiren daha birçok belirtilerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.” (“Fenilketonüri”).

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Yörükkan).

⁵ “Asperger Sendromu, otizmin uç bir bozukluğu olarak düşünülmektedir. Sendromun ana belirtileri, aşırı içe kapanıklık, tekrarlayıcı davranışlar, tekdüze bir konuşma, belli bir konuya abartılı ilgidir.” (“Asperger Sendromu”).

1950:

- Zihinsel engelli çocukların ebeveynleri tarafından, toplumu engelli bireyler hakkında bilgilendirmeyi ve zihinsel engelli bireyler için gerekli hizmet ve desteklere erişim sağlamayı amaçlayan *Engelli Vatandaşlar Derneği (Association for Retarded Citizens-ARC)* kurulmuştur (“Milestones of the Disability Rights Movement Over the Years”).
- Klorpromazin, şizofreni, mani gibi hastalıkları tedavi etmek için üretilmiştir. Psikiyatride önemli yeniliklerden biri olarak, daha fazla sayıda insanın psikiyatri servislerinde daha az süre kalarak taburcu edilmesine olanak tanımış; tımarhanelerin 1960'larda başlayan ve 1980'lerde hızlanan kapatılma sürecinde önemli rol oynamıştır (“A Disability History Timeline”).

1956:

- *Prader-Willi Sendromu*⁶ tanımlanmıştır. Hastalık, adını ilk kez 1956 yılında sendromu tanımlayan üç İsviçreli doktordan; Andrea **Prader** (1919-2001), Alexis **Labhart** (1916-1994) ve Heinrich **Willi** (1900–1971)'den almıştır (“Prader-Willi Sendromu”).
- Jack Tizard (1919-1979) ve Neil O'Connor (1917-1997)'in *Zihinsel Yetersizliğin Sosyal Sorunu (The Social Problem of Mental Deficiency)* adlı eseri yayınlanmıştır (“Timeline of Learning Disability History”).

1959:

- Amerikan Zihinsel Yetersizlik Derneği “zihinsel gerilik” terimini ortaya koymuş ve derneğin adı *Amerikan Zihinsel Gerilik Derneği (American Association of Mental Retardation - AAMR)* olarak değiştirilmiştir (Roth, Sarawgi ve Fodstad 9).
- Ruh Sağlığı Yasası, psikiyatri hastanesi ve diğer hastaneler arasındaki ayrımı kaldırmış ve halk sağlığının geliştirilmesini teşvik etmiştir (“A Disability History Timeline”).

⁶ “Prader-Willi Sendromu, başta zekâ geriliği, duygulanım bozukluğu (duygusal dengesizlik), kaslarda güç kaybı ve hipotonus, kısa boylu cücelikle beraber iştah bozukluğuna bağlı morbid obezitenin görüldüğü nadir bir kalıtsal hastalıktır.” (“Prader-Willi Sendromu”).

- 1959 yılında Fransız hekim Jérôme Lejeune (1926-1994), Down sendromunu kromozom bozukluğu olarak tanımlamıştır (National Association for Down Syndrome).

1961:

- Psikiyatrist Thomas Szasz (1920-2012), *Zihinsel Hastalık Miti (The Myth of Mental Illness)* adlı kitabında şizofreni gibi bir hastalığın olmadığını savunmuştur (“Timeline of Treatments for Mental Illness”).
- Sosyolog Erving Goffman (1922-1982)'ın *Tımarhaneler (Asylums)* adlı kitabı yayınlanmıştır. Ruh sağlığı kurumlarını eleştiren Goffman, akıl hastanelerindeki çoğu insanın hastaneye yatırılmalarının doğrudan bir sonucu olarak psikotik belirtiler ve davranışlar sergilediğini ileri sürmüştür (“Timeline of Treatments for Mental Illness”).

1962: Eunice Kennedy Shriver (1921-2009) Özel Olimpiyatlar'ı kurmuştur (“History of Intellectual Disability (IntD)”).

1963: Samuel A. Kirk (1904–1996) *öğrenme güçlüğü* terimini Chicago'da bir konferansta kullanarak bu terimi kullanan ilk kişi olmuştur (“Timeline of Learning Disabilities”).

1964: *Rett Sendromu*⁷, Andreas Rett (1924–1997) tarafından tanımlanmıştır (“Rett Sendromu”).

1965:

- Harry Angelman (1915-1996) tarafından *Angelman Sendromu*⁸ tanımlanmıştır (“Angelman Sendromu”).
- *Amerika Otizm Derneği* kurulmuştur (*Encyclopedia of Disability*).

⁷ “Rett Sendromu, dünyada çeşitli ırklarda ve etkin gruplarda, özellikle kız çocuklarında görülen nörolojik bir rahatsızlıktır.” (“Rett Sendromu”).

⁸ “Angelman Sendromu, nadir rastlanan bir nöro-genetik hastalıktır. İrklarda görülme hızı çok iyi bilinmemekle beraber yaklaşık olarak 15,000 ila 30,000 canlı doğumda bir olduğu kabul edilmektedir. Sendrom ilk kez 1965 yılında hastalığı tarif eden İngiliz doktor Harry Angelman'a atfedilmiştir. Angelman Sendromu, ailede sadece tek kişide görülen; kromozom 15'de bulunan bir grup gendeki problemde kaynaklandığı düşünülen bir hastalıktır. Hastalığın temel bulguları zeka geriliği, yürüyüş-koordinasyon bozukluğu, konuşma bozukluğu, konvülsiyon ve uygunsuz gülümsemelerdir. Hatta bu sebeple hastalık bazen “mutlu kukla (happy puppet)” sendromu olarak da bilinir.” (“Angelman Sendromu”).

1967: *Zihinsel Yetersizliğin Yasal Yönleri (Legislative Aspects of Mental Retardation)* konulu Stockholm Konferansı⁹ düzenlenmiştir (“International League of Societies for the...”).

1968:

- *Uygulamalı Davranış Analizi Dergisi (The Journal of Applied Behavioral Analysis)* ilk sayısını yayınlamıştır. Yılda dört cilt olarak yayınına devam etmektedir (Roth, Sarawgi ve Fodstad 12).
- **Önce İnsanlar® (People First®)**'in kökenleri 1968 yılına uzanmaktadır. *Önce İnsanlar®* kendini savunma hareketinin bir parçasıdır ve zihinsel engelliler tarafından yönetilen ve zihinsel engelli insanlar için sivil haklar ve insan hakları konularında çalışan uluslararası bir örgüttür Örgüt, çocukları için konuşan ebeveynler anlamına gelen “Onlar için konuşuyoruz” sloganına sahiptir. Hareket, 1968 yılında İsveç'te, İsveçli bir ebeveynin gelişimsel engelli çocuklar için düzenlediği bir toplantıda başlamıştır. Bu toplantıya katılan engelliler, kendileri hakkında konuşmak ve kendi temsil gruplarını kurmak istemişlerdir. Benzer gruplar sonraki yıllarda hızla İngiltere ve Kanada'ya yayılmıştır. *Önce İnsanlar®* adı, 1974 yılında Salem, Oregon'da düzenlenen bir toplantıda seçilmiştir. 8 Ocak 1974'te Salem, Oregon'da *Önce İnsanlar®* toplantısının planlanması aşamasında, grup, kendileri için bir isme ihtiyaçları olduğuna karar vermiş; içlerinden birinin, “*Engelli olarak adlandırılmaktan yorulduğum, önce insanız*” sözü ile *Önce İnsanlar®* adına karar verilmiştir (*Encyclopedia of Disability*; “History of People First”).
- İlk Uluslararası Özel Olimpiyat Oyunları 1968'de Chicago, Illinois'de düzenlenmiştir (“Disability History Timeline”).

1969: ABD Kongresi, 1970 *Engellilerin Eğitimi Yasası (Education of the Handicapped Act)*' na (PL 91-230) dâhil olan *Özel Öğrenme Engelli Çocuklar Yasası (Children with Specific Learning Disabilities Act)*'nı onaylamıştır. Böylece, öğrenme engelli öğrenciler için destek hizmetleri ilk kez federal yasa ile zorunlu hale gelmiştir (“Timeline of Learning Disabilities”).

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. (“International League of Societies For The...”)

1971:

- Israel Kolvin'in (1929-2002) otistik ve şizofren çocuklar arasındaki farkları ana hatlarıyla açıkladığı çalışması yayınlanmıştır. Kolvin, en önemli ayrımlardan birinin başlangıç yaşı olduğunu ve "Psikoz" terimini kullanarak, çocukların iki dalgada psikoz geliştirdiklerini belirtmiştir. İlk dalgada, semptomların 3 yaşından önce belirgin olduğunu; ikincisinde ise 5 ila 15 yaş arasında ortaya çıktığını; ilk dalgadaki çocukların tipik olarak otizm belirtileri gösterdiklerini, muhtemelen de bu doğrultuda teşhis edildiklerini ileri sürmüştür. İkinci dalgadaki çocukların semptomatolojide şizofren yetişkinlere benzerlik gösterdiklerini, dolayısıyla bu çocuklara "çocukluk şizofrenisi" tanısının konabileceğini ifade etmiştir (Feinstein 142-143).
- 20 Aralık 1971'de Birleşmiş Milletler, özürülülerin haklarının uluslararası ve ulusal eylem planlarında hükümetler tarafından çerçeve olarak kullanılması amacıyla *Zihinsel Özürülülerin Haklarına Dair Bildirge*'yi yayınlamıştır ("Engelliliğin Dünyadaki Tarihsel Gelişimi").

1972: ABD'de engellilerin ilk yasal hakları 1972 yılında çıkarılan ve 1973 yılında onaylanan *Rehabilitasyon Kanunu* ile gerçekleşmiştir. Bu Kanun, insanlık tarihinde engelli haklarını yasal olarak koruyan ilk kanun olma özelliğine sahiptir. Kanun'da 504. Bölüm'de istihdamda ve çalışma yaşamında eşit fırsatlar sunulması ve fiziksel ya da zihinsel engelli temelindeki ayrımcılığın yasaklanması konuları yer almıştır (Çetin 113).

1975:

- *Gelişimsel engellilik*, Gelişimsel Engelliler için Yardım ve Haklar Yasası (The Developmentally Disabled Assistance and Bill of Rights Act)'nda, 18 yaşından önce ortaya çıkan belirli durumlar (örneğin, zihinsel gerilik ve zihinsel gerilikle yakından ilintili serebral palsi, epilepsi, otizm ve disleksi gibi durumlar) içeren ve ne kadar devam edeceği belirsiz olan önemli bir engel şeklinde tanımlanmıştır ("History of Intellectual Disability (IntD)").
- 1975 *Tüm Engelli Çocuklara Yönelik Eğitim Yasası* (*The Education for All Handicapped Children Act - P.L. 94-142*), federal fonları kabul eden tüm devlet okullarının fiziksel ve zihinsel engelli çocuklar için eğitime eşit erişim sağlamasını zorunlu kılmıştır ("History of Intellectual Disability (IntD)").
- *Ulusal Down Sendromu Derneği* (*National Association for Down Syndrome - NDDS*), Barton ve Betsy Goodwin çiftinin 1978 yılında dünyaya gelen Down

sendromlu kızları Carson Goodwin için başlattıkları destek grubu 1979 yılında Manhattan, New York eyaletinde Down sendromlu çocukların ailelerine destek ve eğitim sağlamak için kâr amacı gütmeyen bir dernek olarak kurulmuştur (National Association for Down Syndrome).

1980: *Dikkat Eksikliği Bozukluğu* terimi ilk kez Amerikan Psikiyatri Birliği (American Psychiatric Association -APA) tarafından yayınlanan *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders -DSM)*'nda yer almıştır ("Disability History Timeline").

1990: *Engelli Bireyler Eğitim Yasası (The Individuals with Disabilities Education Act-IDEA)* yeniden adlandırılmıştır ve 'özürlülük' yerine 'engellilik' terimi kullanılmaya başlanmıştır ("Timeline of Learning Disabilities").

1991:

- David Martin ve Nancy Knowlton'un 1987 yılında kurdukları Smart Technologies şirketi, *İlk Akıllı Tahta'yı* piyasaya sunmuştur. Kanada'da kurulan bu şirket, çocukların öğrenme biçimini kökten değiştirmiş; bu teknoloji özellikle davranış ve otizm spektrum bozuklukları olan çocuklar için yararlı olmuştur ("History of Assistive Technology").
- Birleşmiş Milletler tarafından *Akıl Hastalarının Korunmasına ve Akıl Sağlığının Geliştirilmesine Dair Prensipler* yürürlüğe konmuştur ("Engelliliğin Dünyadaki Tarihsel Gelişimi").

1992: Konuşma sentezleyicileri, bilgisayarda metin okuma programlarında okuma engelli veya görme bozukluğu olan kişilerin yazılı materyale erişmesine yardımcı olmak amacıyla kullanılmıştır ("History of Assistive Technology").

1996: Dr. Guinevere Eden ve Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsü'ndeki araştırma ekibi, beynin disleksiklerde farklı davranan bölgelerini tespit etmek için canlı beyinlerdeki aktiviteyi gözlemlemeyi sağlayan fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) kullanmışlardır ("Timeline of Learning Disabilities").

1997: Dragon Systems tarafından *Dragon NaturallySpeaking 1.0* yazılımı piyasaya sürülmüştür. Bu program, ilk yıllarda engelli bireylerle birlikte tasarlanmış ve pazarlanmıştır (Blake).

2000:

- 2000 tarihli *Gelişimsel Engelliler için Yardım ve Haklar Yasası (The Developmental Disabilities Assistance and Bill of Rights Act of 2000)* imzalanmıştır (“History of Intellectual Disability (IntD)”).
- *Halkın Temsili Yasası (The Representation of the People Act)*, ceza gerektiren bir suçtan suçlu olanlar haricinde akıl hastanelerinde tedavi gören hastaların oy kullanmalarına izin vermiştir (“A Disability History Timeline”).

2004: *İlk Engelli Onur Yürüyüşü (Disability Pride Parade)*, 2004 yılında Chicago, Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirmiş; bu yürüyüş, engellilik algısındaki büyük değişimi ve toplumun farklılıkları ve bireyselliği kabul etmeye yönelik hamlesini simgelemiştir (Roth, Sarawgi ve Fodstad 13).

2005: Dr. Jeffrey Gruen ve Yale Üniversitesi'ndeki araştırma ekibi, disleksi ile güçlü bir şekilde ilintili olan şekiller ve varyasyonlara sahip bir geni tespit etmişlerdir (“Timeline of Learning Disabilities”).

2007: Amerikan Zekâ Eksikliği Birliği (American Association Mental Deficiency - AAMD), *Amerikan Zihinsel ve Gelişimsel Yetersizlikler Birliği (American Association on Intellectual and Developmental Disabilities - AAIDD)* adını almıştır (Cavkaytar Melekoğlu ve Yıldız 116; “About AAIDD”).

2008: *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Öğrenciler için Stratejik Eğitim (Strategic Education for Students with Autism Spectrum Disorder-SEAD)* programı oluşturulmuştur. SEAD, öğrencilerin üniversiteye rahat geçiş yapmalarına yardımcı olmayı ve öğrencilere üniversite yaşamı ve iş gücü konularında kendi tercihlerini belirleme becerilerini kazandırmayı amaçlamıştır. SEAD programı günümüzde *Erişimin Ötesinde (Beyond Access)* programı olarak bilinmektedir (Milestones of the Disability Rights Movement Over the Years).

2009: Akıllı Masa: SMART teknolojisi, motor zorlukları olan öğrenciler masada otururken onlara akıllı masadan yararlanma imkânı sunmaktadır (“History of Assistive Technology”).

2010:

- 2010 yılında Dünya Sağlık Örgütü ve günümüzde Amerikan Zihinsel ve Gelişimsel Engelliler Derneği (American Association on Intellectual and Developmental Disabilities -AAIDD) olarak bilinen AAMR, Uluslararası Hastalık Sınıflaması'nda (International Classification of Diseases -ICD- 11) önerilen değişikliklere hazırlanmak için çalışma grupları oluşturmuş; 2010 yılında ICD-11, Başkan Obama'nın “zihinsel geriliği” federal eğitim yasalarında “zihinsel engellilik” olarak değiştiren “Rosa Yasası”nı imzalamasından sonra terminolojideki bu değişikliği *zihinsel engellilik* şeklinde uygulamaya koymuştur (Roth, Sarawgi ve Fodstad 9).
- **iPad, iPod, iPhone:** Apple ürünleri, özellikle 2010 yılında piyasaya sürülen iPad, özel ihtiyaçları olan öğrenciler için geliştirilmiş çok sayıda uygulamaya sahiptir. Ses kaydı gibi bazı temel özellikleri öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler tarafından kullanılabilir (‘‘History of Assistive Technology’’).

2016: Connecticut Üniversitesi'nin *Erişimin Ötesi*'nde programının, otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilere kapsamlı hizmetler sunması kabul edilmiştir (Milestones of the Disability Rights Movement Over the Years).

Türkiye’de Zihinsel Engellilik

Türk devletlerinde tarih boyunca engellilere olumlu yaklaşımlar sergilenmiştir (Ünlü 1567). Selçuklular zamanında hasta ve engellilerin tedavisi için bimaristan, bimarhane ve darüşşifalar kurulmuştur (Uyumaz). Osmanlı Devleti de tarih boyunca Selçuklulardan kalan kültürel mirası korumuştur. Bunlar arasında Darüşşifalar önemli yer tutmaktadır. İçerisinde medreseler, cami, kervansaray, hamam, çarşı, çeşme gibi yapıları barındıran darüşşifalarda genellikle akıl hastalarına yönelik bakım ve tedaviler gerçekleştirilmiş; 18. yüzyıldan sonra ise sadece akıl hastaları ve zihin yetersizliği olan bireyler için kullanılmışlardır (Ünlü 1569).

Tanzimat dönemindeki modernleşme hareketleri ile darüşşifalar “hastane” olarak adlandırılarak, sadece sağlık hizmeti vermeye başlamışlardır. Bu dönemde eğitimde yaşanan gelişmeler, engelli bireylerin eğitimine yönelik eğitim kurumlarının açılmasını da sağlamıştır (Ünlü 1571).

Osmanlılar döneminde yapılan uygulamalar, zihinsel engelli bireyleri eğitmekten çok, tedavi etme ve bakımlarını sağlamaya yöneliktir; eğitime yönelik faaliyetler ancak Tanzimat dönemi ile birlikte hız kazanabilmiş; ancak engelli bireyler bu uygulamalardan yarar sağlayamamışlardır (Ünlü 1572).

Türkiye’de özel eğitim alanındaki çalışmaların tarihi Osmanlı Devleti’ne dayandırılabilir. 1700’lerde Osmanlılarda “Enderun”, üstün yeteneklilerin eğitiminde dünyadaki ilk sistemli eğitim örneğini oluşturmaktadır (Kargın).

Cumhuriyet döneminde 1950’li yıllardan itibaren özel eğitim alanı açısından önemli gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. Bu dönemin en çarpıcı gelişmelerinden olan, özel eğitim hizmetlerinin planlanması ve yürütülmesi işinin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’ndan Millî Eğitim Bakanlığı’na devredilmesi, konunun bir sağlık sorunu olmaktan daha çok bir eğitim konusu olarak ele alınmasını göstermesi açısından önemlidir (Kargın).

Zaman Çizelgesi:

1154: İlk kez Selçuklu hükümdarı Dukak tarafından Şam’da bir hastane inşa ettirilmiştir. Hastane, Selçuklu Sultanı Zengî Atabeyi Nureddin’in Şam’ı ele geçirmesinden sonra 1154 yılında onarılarak yeniden faaliyete geçirilmiş ve *Nureddin Hastanesi* adını almıştır. Bu hastanede akıl hastaları için özel bir bölüm bulunduğu ve bu bölümde müzikle tedavi yapıldığı bilinmektedir. Hekim ve müzisyen olan Hekimbaşı Abdül Mecid Efdal ud-deve Muhammed bin Abdullah el-Bahili, müziğin hastalıkların tedavisindeki yerini incelemiştir. Darüşşifa’ya 1648 yılında gelen Evliya Çelebi, bu hastanede akıl hastalıklarına müzikle tedavi uygulandığını anlatmaktadır (Erer ve Atıcı 30-31).

1206: *Kayseri Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Maristanı*, Anadolu Selçuklularının ilk sağlık kuruluşu olarak, Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından, tüberkülozdan vefat eden kız kardeşi Gevher Nesibe Sultan’ın vasiyeti üzerine, darüşşifa ve tıp medresesini içerecek şekilde inşa edilmiştir. Bu özelliği ile Selçukluların ilk tıp medresesi olma özelliğini taşımaktadır. Darüşşifa’da, ruh hastaları için 18 odadan meydana gelen Bimarhane bulunmaktadır. Bu yapının mimari özelliği, müzikle tedaviye uygun bir yapı olduğunu düşündürmektedir (Erer ve Atıcı 31).

1228-1229: *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası* yaptırılmıştır. Bu yapı topluluğu; cami, darüşşifa ve türbeden meydana gelen bir külliye dir. Anadolu Selçuklu Devleti’ne bağlı Mengücek Beyliği döneminde inşa edilmiştir. Ulu Cami, Süleyman Şah’ın oğlu Ahmet Şah tarafından; Darüşşifa ise eşi Melike Turan Melek tarafından yaptırılmıştır. 1228 yılında başlanıp 1243 tarihinde tamamlanan yapı topluluğunun başmimarı Muğis oğlu Ahlatlı Hürrem Şah’tır (“Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası”). Anadolu’da müzikle tedavinin uygulandığı merkezlerden biri olan Darüşşifa, 1985 yılında UNESCO’nun “Dünya Kültür Mirası” listesinde ilk üç içine girmiştir (Erer ve Atıcı 31).

1308: İlhanlı hükümdarı Sultan Olcaytu Mehmed Han'ın karısı İlduş Hatun'un kölesi olan Anber b. Abdullah ile Anadolu Emiri Ahmed Bey, *Amasya Darüşşifası*'nı inşa ettirmiştir. Ancak mimarı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Darüşşifa'nın günümüze ulaşmamış vakfiyesinin 1312'de düzenlendiği bilinmektedir (Unat 1471-1472). Darüşşifa, çevrenin hekim ihtiyacını karşılamak amacıyla hekim yetiştiren bir kurum olmuştur. Bu darüşşifanın en önemli özelliği; dünyada akıl hastalıklarının müzik ve su sesiyle iyileştirildiği ilk yer olmasıdır. Ses titreşimlerinin doğrudan beyin dokularını etkilediği düşüncesi, ruh hastalarının müzikle tedavi edilmelerini sağlamıştır. Tanzimat döneminde önemini yitiren Darüşşifa, 1939 depreminde hasar görmüş; 1945 yılında dış cephesi onarılmış; 1999 yılında ise Belediye Konservatuarı'na devredilmiştir (Erer ve Atıcı 31).

1400: Osmanlı dönemindeki ilk darüşşifa, 1400 yılında Yıldırım Bayezid tarafından kurulan; cami, medrese, hamam, imâret, darüşşifa'dan oluşan Külliye'nin bir parçası olan *Bursa Yıldırım Darüşşifası*'dır (Erer 243). Darüşşifa'da, ilk yıllarda zihinsel hastalar için bir bölüm bulunurken, ilerleyen yıllarda sadece zihinsel rahatsızlığı olanlara hizmet vermiştir (Ünlü 1569).

1437: Osmanlı döneminde zihin yetersizliği olan bireylerin sınıflandırılmasına ait ilk çalışma 1437 yılında Mukbilzade tarafından gerçekleştirilmiştir (Ünlü 1567). Mukbilzade, *Zahire-i Muradiye* isimli eserinde; histeri, anksiyete, obezite, anoreksiya nevroz, alkolizm, opium ve tütün bağımlılığı, şuur bulanıklığı, hezeyan, saplantı, ateş, titreme, menenjit, aşırı uyku hali, uykusuzluk gibi akıl ve baş hastalıklarına ait önemli bilgiler vermiştir (Zorlu).

1470: Osmanlılar tarafından inşa edilen ikinci darüşşifa, Fatih Sultan Mehmet döneminde İstanbul'da 1470 yılında hizmete açılan, 70 odalı, 200 yataklı *Fatih Darüşşifası*'dır. Fatih Darüşşifası o dönem için oldukça iyi sayılan kapasitesi ve kadınlar için ayrı odaların tahsis edilmiş olması ile dikkat çekmektedir. (Ünlü 1570). İstanbul Tıp Fakültesi'nin ilk adımı sayılan ve döneminde Avrupa'nın en büyük hastanesi olarak kabul edilen, hastalara ilaç tedavisi yanında müzikle tedaviler de uygulanan bu darüşşifa 1824 yılına kadar faaliyet göstermiştir (Erer ve Atıcı 31).

1488: II. Bayezid, mimar Hayreddin'e *Edirne II. Bayezid Darüşşifası*'nı yaptırmıştır. Darüşşifa'da ruh hastaları müzikle tedavi edilmiştir. Bu hastane, akustiği ve planlanması açısından müzikle tedaviye uygun bir şekilde inşa ettirilmiştir. Hastanede, 12 küçük, ortada bir büyük kubbeli, altı köşeli asıl merkezî hastane yapısı ve onun yanındaki büyük avlu etrafında gruplanan altı odada, 16. yüzyılın ortalarından 1912 yılına kadar akıl hastalarının yatırıldığı bölüm bulunmaktadır.

Evliya Çelebi, merkezî binada haftanın üç günü 10 müzisyenden oluşan bir saz ekibinin hastalara konser verdiğini söylemektedir. Darüşşifa'da ilaç ve müzik tedavisi yanında güzel kokularla (sümbül, reyhan, lâle, karanfil, şebboy vb.) rehabilitasyon yapıldığı da bilinmektedir. Darüşşifa, 1866'da Edirne'de yeni bir hastane açılınca, sadece akıl hastaları için hizmet vermeye başlamış; Balkan Savaşı'ndan sonra ise tamamen boşaltılmıştır. Trakya Üniversitesi tarafından onarılan yapı, Tıp Tarihi Müzesi olarak kullanılmaktadır (Erer ve Atıcı 31).

1539: Kanuni Sultan Süleyman tarafından Hürrem Sultan adına Mimar Sinan'a *Haseki Darüşşifası* yaptırılmıştır. Binanın inşası 1539'da başlamış, 1550'de tamamlanmıştır. Darüşşifa, cami, medrese, imaret ve sıbyan mektebinden oluşan külliye parçasıdır. 18. yüzyılın sonlarına doğru eski önemini yitirmeye ve "Haseki Zindanı" olarak anılmaya başlayan Darüşşifa, İstanbul'da bir kadın hastanesine olan ihtiyaç nedeniyle 1847'de kadınlara mahsus bir hastaneye dönüştürülmüştür (Balsoy).

1557: Kanuni Sultan Süleyman'ın 1550-1557 yılları arasında Mimar Sinan'a yaptırdığı külliye'nin önemli bir bölümünü *Süleymaniye Darüşşifası* oluşturmuştur. Hasta odaları ve hamamın bulunduğu yapının bodrum katı akıl hastalarına ayrılmıştır. Darüşşifa, 1843'ten sonra sadece akıl hastalarına hizmet vermiştir (Erer ve Atıcı 31).

1582: *Toptaşı Bimarhanesi*, Üsküdar'da Atik Valide semtinde, III. Murad'ın annesi Nurbânu Sultan tarafından yaptırılan Valide-i Atik Külliyesi'nin şifahanesidir. Mimar Sinan'ın eseri olan bu külliye, 1570-1579 yılları arasında inşa edilmiştir (Özdiç 215). Külliye; cami, medreseler, imaret, darüşşifa, tabhane, kervansaray ve okul yapılarından meydana gelmiştir. Toptaş, her tür hastalığın tedavisi için yaptırılmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra sadece akıl hastalarına hizmet vermeye başlayan Darüşşifa, 1807'de Nizam-ı Cedid Ocağı'na, 1834'te Asakir-i Mansure-i Muhammediye emrine verilmiş; 1865'te İstanbul'da görülen kolera salgınında hastane olarak kullanılmış; daha sonra askeri depoya dönüştürülmüştür. 1873 yılında Süleymaniye Darüşşifası'nda ortaya çıkan bulaşıcı hastalık nedeniyle akıl hastalarının tümü buraya taşınmış; imaret kısmı dışındaki binanın bütün bölümleri akıl hastalıkları hastanesi haline getirilmiş ve mahallenin adından dolayı buraya *Toptaşı Bimarhanesi* adı verilmiştir (Saygılıgil Gündüz 126-127). 1920 yılında Toptaş'ın başhekimliğine dönemin ünlü doktoru Mazhar Osman (1884-1951) getirilmiştir (Özdiç 216).

1876: *Bimarhaneler Nizamnâmesi*¹⁰ yayımlanmıştır (Artvinli ve Etker 1).

1926: 743 sayılı *Türk Kanunu Medenisi* kabul edilmiş; Kanun'un 264. maddesinde, "ana ve babaların çocuğu yetiştirmekle ve çocuğu sakat veya zihinsel özürlü ise durumuna göre yetiştirilmesine karşı sorumlu" olduğu belirtilmiştir ("Dünyada ve Türkiye'de Özel Eğitimin Tarihçesi"; *Türk Kanunu Medenisi*).

1949: 7217 sayılı *Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun* ile yatılı özel eğitim kurumları için yasal koşullar hazırlanmıştır (*Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun*).

1951: Özel eğitim hizmetleri 5822 sayılı kanun ile Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak örgün eğitim kurumları arasındaki yerini almıştır (Kara 284).

1952: Türkiye'de özel gereksinimli bireylere yönelik hizmet verecek personeli yetiştirmek amacıyla Gazi Eğitim Enstitüsü'nde *Özel Eğitim Bölümü* açılmıştır (Kara 284).

1953: V. Millî Eğitim Şûrası toplanmıştır. Şûra'da özel eğitime gereksinimi olan çocukların zorunlu eğitim kapsamında ele alınmaları karara bağlanmıştır (V. Millî Eğitim Şûrası).

1955: Eğitilebilir zihinsel engelliler için ilk özel sınıflar ve bu sınıflarda yetiştirilecek çocukları seçmek, incelemek ve rehberlikte bulunmak üzere ilk psikoloji kliniği, 1955 yılında Ankara'da Demirlibahçe İlkokulu'nda açılan *Psikolojik Servis Merkezi*'dir. (Kabasakal; Halmatov iv). Ankara'da Yeni Turan ve Hıdırlıktepe ilkokullarında zihin engelliler için açılan özel sınıflar, daha sonraki yıllarda "alt özel sınıf" uygulamasına dönüşmüştür (Kargın).

¹⁰ "Osmanlı Devleti'nde bimarhaneler ve 'mecanin' (mecnunlar) olarak nitelenen ruh hastaları hakkında ilk yasal düzenleme, Süleymaniye ve Toptaşı Bimarhanelerinin Başhekimisi olan Dr. Luigi Mongeri (1815-1882) tarafından kaleme alınmıştır. Dr. Mongeri, devlet bimarhaneleri düzenleme Mongeri'nin hazırladığı layiha için, önce Tıbbiye Nezareti'nin görüşü alınmış, ardından Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye tarafından bazı değişiklikler yapılmıştır. 13 Şura-yı Devlet tarafından onaylanan *Bimarhaneler Nizamnamesi*, Sultan Abdülaziz yönetiminin son günlerinde, 15 Mart 1876 tarihli bir irade-i seniye ile yürürlüğe konmuştur. Nizamname, bir yıl sonra bazı değişikliklerle yeniden yayımlanacaktır (13 Mart 1877)." (Artvinli ve Etker 2-3).

1959:

- Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde *Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Şubesi* kurulmuştur (“Zihin Engelliler ve Eğitimi”).
- İzmir ve İstanbul’da günümüzde Rehberlik ve Araştırma Merkezleri olarak bilinen *Araştırma ve Rehberlik Klinikleri* açılmıştır (“Zihin Engelliler ve Eğitimi”).

1960: 193 sayılı *Gelir Vergisi Kanunu* kabul edilmiştir. Kanun’un 23. maddesi gereğince engellilere verilen tazminat ve yardımlardan gelir vergisi alınmamaktadır (*Gelir Vergisi Kanunu*).

1961: 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu’nun 12. maddesi ile “*mecburi ilköğrenim çağında buldukları halde zihnen, bedenlen, ruhan ve sosyal bakımdan engelli olan çocukların özel eğitim ve öğretim görmeleri*” sağlanmıştır (*İlköğretim ve Eğitim Kanunu*).

1962: İlk kez eğitilebilir düzeydeki zihinsel engelliler için normal ilkokullarda özel sınıf uygulamasına başlanmıştır (Karademir).

1963:

- Ankara’da ve İstanbul’da üstün zekâlılar için üst özel sınıflar açılmıştır (Kabasakal).
- 197 sayılı *Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu* kabul edilmiştir. Kanun gereğince, engel dereceleri % 90 ve daha fazla olan malûl ve engellilerin adlarına kayıtlı taşıtlar ile diğer malûl ve engellilerin, bu durumlarına uygun hale getirilmiş özel tertibatlı taşıtlar vergiden muaftır (*Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu*).

1964: Özel sınıflarda uygulanacak öğretim programı hazırlanmıştır (“Zihin Engelliler ve Eğitimi”).

1965: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi bünyesinde *Özel Eğitim Bölümü* kurulmuştur (Kargın).

1969: İstanbul’da *Eğitimi Güç Çocuklar İlkokulu* açılmıştır (Kabasakal).

1973: 1739 sayılı *Milli Eğitim Temel Kanunu*’nun 8. maddesi ile özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirler alınması hükme bağlanmıştır (*Milli Eğitim Temel Kanunu*).

1979: Özel eğitim öğretmeni yetiştirmeye yönelik olarak Milli Eğitim Bakanlığı ve Ankara Üniversitesi'nin işbirliği ile özel eğitim okullarında çalışan öğretmenler için bir yıllık *Özel Eğitim Sertifikası* programları başlatılmıştır (Kara 284).

1980: Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde *Özel Eğitim Genel Müdürlüğü* kurulmuştur ("Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü").

1982:

- Alt özel sınıfları bitiren çocuklara meslek öğretmek üzere Bursa'da *İş Okulu* açılmıştır (Kabasakal).
- Bireysel durum ve yetenekleri doğrultusunda özel eğitime gereksinimi olanların sahip olduğu potansiyeli en üst seviyeye çıkararak kendilerine yeten, bağımsız bireyler olmalarını sağlamak amacıyla, *Zihinsel Yetersiz Çocukları Yetiştirme ve Koruma Vakfı (ZİÇEV)* kurulmuştur ("Geçmişten Bugüne ZİÇEV").
- 2709 sayılı *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası* kabul edilmiştir. İlgili maddelere göre; "Madde 10-Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. (Ek fıkra: 12/9/2010-5982/1 md.) Çocuklar, yaşlılar, özürllüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz. Madde 61-Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır." (*Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*).

1983:

- 2916 sayılı *Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu* yürürlüğe girmiştir (*Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu*).
- 1980 yılında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde kurulan *Özel Eğitim Genel Müdürlüğü*, 1983 yılında *Özel Eğitim ve Rehberlik Dairesi Başkanlığı*'na dönüştürülmüştür ("Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü").
- Özel eğitim alanına lisans düzeyinde öğretmen yetiştirmek amacıyla Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde dört yıllık *Özel Eğitim Öğretmenliği* programı açılmıştır. Daha sonra bu program kapatılmış; Eğitim Fakültesi'nde İşitme Engelliler ve Zihinsel Engelliler programlarında öğretmen yetiştirilmeye başlanmıştır (Kara 284).

1984: 3065 sayılı *Katma Değer Vergisi Kanunu* kabul edilmiştir. Kanun'un ilgili maddelerine (Madde 17-2.a); s) (Ek: 1/7/2005-5378/32 md.) göre; engelli bakım ve huzurevleri işletenler ile engellilerin eğitimleri, meslekleri, günlük yaşamları için özel olarak üretilmiş her türlü araç-gereç ve özel bilgisayar programları vergiden muaftır (*Katma Değer Vergisi Kanunu*).

1986:

- Gazi Üniversitesi Gazi eğitim Fakültesi'nde *Özel Eğitim Bölümü Görme ve Zihin Engelliler Öğretmenliği Programları* başlatılmıştır (Kargın).
- 289 sayılı *Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun* kabul edilmiştir. İlgili madde şöyledir: "Görev Madde 2 – *Beden Terbiyesi ve Spor Genel Müdürlüğü'nün görevleri şunlardır: o) (Ek: 1/7/2005-5378/33md.) Özürlü bireylerin spor yapabilmelerini sağlamak ve yaygınlaştırmak üzere; spor tesislerinin özürlülerin kullanımına da uygun olmasını sağlamak, spor eğitim programları ve destekleyici teknolojiler geliştirmek, gerekli malzemeyi sağlamak, konu ile ilgili bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları ile yayınlar yapmak, spor adamları yetiştirmek, özürlü bireylerin spor yapabilmesi konusunda ilgili diğer kuruluşlarla işbirliği yapmak.*" (*Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun*).
- 3308 sayılı *Mesleki Eğitim Kanunu* kabul edilmiştir. Madde 39'a göre; "Bakanlık, özel eğitime muhtaç kişilere iş hayatında geçerliliği olan görevlere hazırlayıcı özel meslek kursları düzenler. Kursların düzenlenmesinde ve uygulanmasında bu kişilerin ilgi, ihtiyaç ve yetenekleri dikkate alınır." (*Mesleki Eğitim Kanunu*).

1987: 3359 sayılı *Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu* kabul edilmiştir. İlgili maddeye göre; "1) (Ek: 30/5/1997 -KHK -572/24 md.) Özürlü çocuk doğumlarının önlenmesi için, gebelik öncesi ve gebelik döneminde tıbbî ve eğitsel çalışmalar yapılır. Yeni doğan bebeklerin metabolizma hastalıkları için gerekli olan testlerden geçirilerek risk taşıyanların belirlenmesine ilişkin tedbirler alınır." (*Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu*).

1988: XII. Millî Eğitim Şûrası toplanmış; "özel eğitime muhtaç çocukların eğitimine önem verilmesi; zekâ seviyesi yüksek çocuklar için üst özel sınıfların açılması; zihin ve beden bakımından özürlü çocukların eğitiminin yaygınlaştırılması" (Konu: 1. Türk Eğitim Sistemi (A) İlköğretim: Karar 20); "Yaygın eğitimin ve özel eğitimin ihtiyaç duyduğu öğretmenlerin yetiştirilmesi için yeni programların açılması" (Konu: III.

Öğretmen Yetiştirme: Karar 21); “*özel eğitim okullarında özürli çocukların durumlarına uygun bir eğitim öğretim şeklini kurabilmek ve yürütebilmek için gerekli özel araç ve gereçlerin yeterli miktarda sağlanması ve bu okullarda kullanılması*” (Konu: IV. Eğitimde Yeni Teknolojiler: Karar 21) karara bağlanmıştır (XII. Millî Eğitim Şûrası).

1990: XIII. Millî Eğitim Şûrası düzenlenmiş ve özel eğitime gereksinimi olan bireylerin yaygın eğitim olanaklarından daha fazla yararlanmalarını sağlayacak önlemlerin alınmasına kararı verilmiştir (XIII. Millî Eğitim Şûrası).

1991:

- Özel Eğitim Konseyi toplanmıştır. Bu konseyde değişik engel grupları komisyonları kurulup, her komisyon kendi alanı ile ilgili kararlar almıştır (Kargın).
- Gelir Vergisi Kanunu’nda yapılan bir değişiklikle engellilik indirimi kapsamı genişletilmiş; engellilik indiriminden yararlananların içine, hizmet sahiplerinin bakmakla yükümlü olduğu engelli kişiler, engelli meslek sahibi ve serbest meslek sahiplerinin bakmakla yükümlü olduğu kişiler ile basit usulde vergilenen bazı sanatkârlar da dâhil edilmiştir (“Dünyada ve Türkiye’de Özel Eğitimin Tarihçesi”).

1993:

- 1993 yılı Millî Eğitim Bakanlığı tarafından *Özel Eğitim Yılı* ilân edilmiştir (Kargın).
- 3960 sayılı *Kalıtsal Hastalıklarla Mücadele Kanunu* kabul edilmiştir. İlgili maddeye göre; “*Madde 1 –(Değişik: 1/7/2005-5378/36 md.) Devlet, kalıtsal kan hastalıklarından thalessemia ve orak hücreli anemi dâhil olmak üzere, bütün kalıtsal kan hastalıklarıyla ve engelliliğe yol açan diğer kalıtsal hastalıklarla koruyucu sağlık hizmetleri kapsamında mücadele eder...*” (*Kalıtsal Hastalıklarla Mücadele Kanunu*).

1994: 3984 sayılı *Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun* kabul edilmiştir. Kanun’un ilgili maddesine göre (Madde 4-u) (Değişik: 1/7/2005-5378/37 md.), kadınlara, güçsüzlere, engellilere ve çocuklara şiddet ve ayrımcılık teşvik edilmemelidir (*Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun*).

1999: 4458 sayılı *Gümrük Kanunu* kabul edilmiştir. Madde 167 –12'a göre; malül ve engellilerin kullanımına mahsus eşya gümrük vergilerinden muaftır (*Gümrük Kanunu*).

2000: 18 Ocak 2000 tarihinde yürürlüğe konulan “*Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*” ile özel gereksinimli bireylere sağlanacak hizmetler yasal olarak güvence altına alınmıştır (Kargın).

2001: 4721 sayılı *Türk Medenî Kanunu* kabul edilmiştir. Madde 13'e göre; “*Yaşının küçüklüğü yüzünden veya akıl hastalığı, akıl zayıflığı, sarhoşluk ya da bunlara benzer sebeplerden biriyle akla uygun biçimde davranma yeteneğinden yoksun olmayan herkes, bu Kanuna göre ayırt etme gücüne sahiptir*”. Madde 340'a göre; “*Ana ve baba, çocuğu olanaklarına göre eğitirler ve onun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâkî ve toplumsal gelişimini sağlar ve korurlar. Ana ve baba çocuğa, özellikle bedensel ve zihinsel engelli olanlara, yetenek ve eğilimlerine uygun düşecek ölçüde, genel ve meslekî bir eğitim sağlarlar.*” (*Türk Medeni Kanunu*).

2002: *Serebral Palsili Çocuklar Derneği* (SERÇEV), 19 Aralık 2002'de Ankara'da kurulmuştur (*Serebral Palsili Çocuklar Derneği*).

2003: Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların erken tanısının konulması, özel eğitimi ile topluma kazandırılmasına öncülük edilmesi ve bunun yurt çapında yaygınlaştırılması amacı ile *Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı* kurulmuştur (*Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı*).

2004:

- 5216 sayılı *Büyükşehir Belediyesi Kanunu* kabul edilmiştir. Madde 7-d'ye göre; “*...yaşlılar, özürülüler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik sosyal ve kültürel hizmetler sunmak...*” büyükşehir belediyelerinin görevleri arasındadır (*Büyükşehir Belediyesi Kanunu*).
- 523 sayılı *Türk Ceza Kanunu* kabul edilmiştir. Kanun'un ilgili maddesine (Madde 122-(Değişik: 2/3/2014-6529/15 md.) göre; kişiler arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım yapanlar, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar (*Türk Ceza Kanunu*).

2005: 5378 sayılı *Engelliler Hakkında Kanun* kabul edilmiştir. Kanun'un amacı; “*Madde 1-(Değişik:6/2/2014-6518/62 md.)...engellilerin temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını teşvik ve temin ederek ve doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirerek toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin*

katılımlarının sağlanması ve engelliliği önleyici tedbirlerin alınması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını sağlamaktır.” (Engelliler Hakkında Kanun).

2008: 5825 sayılı *Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun* kabul edilmiştir (Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun).

2009: Engelli bireylerin daha kaliteli yatılı kurum bakımı hizmeti almasına yardımcı olacak *Engelsiz Yaşam Merkezi* kurulmuştur (Erdağ).

2010: *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Özürlülerin Bakımı, Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmelik* yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik gereğince, bakıma muhtaç engellilerin herhangi bir gelirinin olup olmamasına bakılmaksızın ücretsiz olarak bakım hizmeti sunulmaktadır (Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Özürlülerin Bakımı, Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmelik).

2011: Down sendromlu bireylerin bağımsız, üretken ve toplumla bütünleşen bir yaşam kurabilmelerini sağlamak amacıyla *Down Sendromu Derneği (DSD)* kurulmuştur (Down Sendromu Derneği).

2013: 6462 Sayılı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kabul edilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm kanunlarında geçen *sakat, özürlü* ibarelerinin değiştirilerek, yerine, *engelli* ibaresinin kullanılması zorunlu kılınmıştır (6462 Sayılı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun).

2014: *Otizm Dernekleri Federasyonu (ODFED)* kurulmuştur (Otizm Dernekleri Federasyonu).

2016: *Otizmlili Bireyleri Destekleme Vakfı (OBİDEV)* kurulmuştur (Otizmlili Bireyleri Destekleme Vakfı (OBİDEV)).

Sonuç

Bu zaman çizelgesinden de anlaşılacağı üzere zihinsel ve ruhsal engelliliğin yazılı tanımları M.Ö. 1500'e uzanmaktadır. Bu yazıtlarda zihinsel engellilik, beyin hasarına bağlı akıl rahatsızlığı olarak geçmektedir. Ortaçağ süresince zihinsel ve ruhsal engelliler için bakımevlerinin kurulmasına karşın, zihinsel engelli ve ruhsal

engelli birey ve çocuklar köle olarak satılmış; sokağa atılmışlardır. Ayrıca bu dönemde ‘tumarhane’ler açılmış ve buralara yerleştirilen bireyler türlü zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır.

Rönesansla birlikte insana ve özgürlüğüne önem verilmiş; ancak 17. ve 18. yüzyıllarda, zihinsel engelli bireyler toplumdan soyutlanmışlardır. Bununla birlikte bu bireylerin eğitilebileceğine de dikkat çekilmiştir. 19. yüzyılda, zihinsel engelli bireylerin tedavi çalışmalarına başlanmış; ayrıca, 19. yüzyılın sonlarında zihinsel engellilik ile ruhsal engellilik arasındaki ayırım ortaya konmuştur. Bununla birlikte, bu dönemde insan neslinin islâhı amacıyla zihinsel engelliler bireysel hak ve özgürlüklerden yoksun bırakılmışlardır.

20. yüzyılda zihinsel engelliler açısından önemli gelişmeler yaşanmış; halk sağlığı anlayışını geliştirmek ve yaygınlaştırmak amacıyla sağlık ve eğitim alanında yenilikçi adımlar atılmıştır. Ayrıca bu dönemde zihinsel ve ruhsal engelli bireylerin sivil haklarına yönelik yasal düzenlemeler ivme kazanmıştır. Ünlü kuramcılarının çalışmaları ile özel eğitim ilkeleri ve uygulamaları biçimlendirilmiş; eğitimde bilişim teknolojilerinden yararlanılmış; öğrenme gücüyle yaşayan bireylerin özel ihtiyaçlarının gözetildiği özel eğitim programları teşvik edilmiştir.

Ülkemizde ise tarihsel sürece bakıldığında, zihinsel engelli bireylerin, batı ülkelerindekine benzer hukuki ve sosyal dışlanmışlığa uğramamış oldukları görülmektedir. Türk devletlerinde tarih boyunca engellilere olumlu yaklaşımlar sergilenmiş; örneğin; Selçuklular ve Osmanlılar zamanında hasta ve engellilerin tedavisi için bimaristan, bimarhane ve darüşşifalar kurulmuştur. Özellikle darüşşifalarda genellikle akıl hastalarına yönelik bakım ve tedaviler gerçekleştirilmiştir. Osmanlılar döneminde yapılan uygulamalar, zihinsel engelli bireyleri eğitmekten çok tedavi etme ve bakımlarını sağlamaya yönelik olmuş; eğitime yönelik faaliyetler ancak Tanzimat dönemi ile birlikte hız kazanmıştır.

Cumhuriyet dönemi ile birçok alanda başlayan modernleşme, özel eğitim ve zihinsel engellilerin eğitimi konusunda da yaşanmıştır. Günümüze kadar bu alanda önemli ilerlemeler kaydedilmiş olmakla birlikte, ülkemizde diğer engelli bireyler gibi zihinsel engelli bireyler de temel birtakım sorunları hâlâ yaşamakta, yeterli eğitimle sağlıklı bir şekilde yaşayıp, toplumsal ilişkilere katılamamakta, meslek edinemediktedirler.

İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılda toplumların gelişmişlik göstergelerinden biri, engelli bireylere yönelik geliştirdikleri hizmetlerdir. İnsan aklının işleyişi merak uyandırmaya devam etmektedir ve bu doğrultuda tıp, iletişim ve bilişim teknolojileri

alanlarında engelli bireylerin önlerindeki engelleri ortadan kaldırma odaklı çalışmaların yapılmakta olduğu görülmektedir. Bu zaman çizelgesi, sivil toplum örgütlerinin engellilik konusunda toplumu ve engelli bireyi bilinçlendirmek amacıyla yürüttükleri çalışmaların önemini de gözler önüne sermektedir. Çalışmada yer alan engellilik durumlarına ilişkin gelişmeler değerlendirildiğinde, sivil toplum örgütleri ve kamu kurum / kuruluşlarının eş güdümlü çalışmaları ile bireysel farklılıkların dışlanmadığı, özel gereksinimleri olan bireylerin ötelenmediği bir ortamın sağlanabileceği sonucu çıkmaktadır. Bu doğrultuda, bilim ve toplum dayanışmasıyla ortaya konacak çalışmalarla engelsiz toplum anlayışının yaygınlaştırılması önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA:

6462 Sayılı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. Web. 23 Ocak 2020.

V. Millî Eğitim Şûrası. Web. 23 Ocak 2020.

XII. Millî Eğitim Şûrası. Web. 23 Ocak 2020.

XIII. Millî Eğitim Şûrası. Web. 23 Ocak 2020.

“A Century of Change: Milesrones in the History of Intellectual Disability, 1900-2013”. Web. 2 Şubat 2020.

“A Disability History Timeline.” Web. 12 Ocak 2020.

“A History of Developmental Disabilities.” Web. 12 Ocak 2020.

“About AAIDD.” Web. 12 Ocak 2020.

“Angelman Sendromu.” Haz. Erdi Kanbaş. Web. 15 Ocak 2020.

Antonios, Nathalie ve Christina Raup. “Buck v. Bell (1927)” Web. 24 Aralık 2019.

Artvinli, Fatih ve Şeref Etker. “Bimarhaneler ve Mecanin Yönetimi: İki Taslak ve Süregelen Tartışma.” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* XIV.2 (2013): 1-40. Web. 11 Ocak 2020.

“Asperger Sendromu”. Haz. Erdi Kanbaş. Web. 15 Ocak 2020.

Balsoy, Gülhan. “Bir Kadın Hastanesi Olarak Haseki Hastanesi ve 19. Yüzyıl İstanbul’unda Bikes ve Bimesken Bir Kadın Olmak” Web. 2 Ocak 2020.

- Blake, Mattie. "Assistive Technology Timeline." Web. 14 Aralık 2019.
- Büyükşehir Belediyesi Kanunu*. Web. 18 Aralık 2019.
- Carlson, Elof. "Scientific Origins of Eugenics." Web. 12 Aralık 2019.
- Cavkaytar, Atilla, Meral Melekoğlu ve Gizem Yıldız. "Geçmişten Günümüze Özel Gereksinimli Olma ve Zihin Yetersizliği: Dünya'da ve Türkiye'de Kavramların Evrimi." *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Eğitim Özel Sayısı* (2014): 111-122. Web. 20 Kasım 2019.
- Çetin, Başak Işıl. "Sanayi Devrimi'nden 21. Yüzyıla Batı Dünyasında Engellilik." *Sosyal Güvenlik Dergisi* 7.1 (Mayıs 2017): 91-121. Web. 20 Kasım 2019.
- Çetinkaya, Çağlar. "19. ve 20. Yüzyıllarda Avrupa'da Zihinsel Yetersizliği Olan Bireylerin Eğitimi Tarihi." *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 1. 2 (Aralık 2010): 51-62. Web. 18 Kasım 2019.
- "Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite." Haz. Erdi Kanbaş. Web. 15 Ocak 2020.
- "Disability History Exhibit." Web. 12 Ocak 2020.
- "Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası." Web. 24 Aralık 2019.
- Down Sendromu Derneği. Web. 17 Şubat 2020.
- "Down syndrome." Wikipedia. Web. 17 Şubat 2020.
- "Dünyada ve Türkiye'de Özel Eğitimin Tarihçesi." Web. 21 Şubat 2020.
- Encyclopedia of Disability*. Ed. Gary L. Albrecht. London, New Delhi: SAGE, 2006. Web. 21 Şubat 2020.
- Engelliler Hakkında Kanun*. Web. 2 Ocak 2020.
- Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun*. Web. 2 Ocak 2020.
- "Engelliliğin Dünyadaki Tarihsel Gelişimi." Web. 2 Ocak 2020.
- Erdağ, Nevzat. "Türkiye'deki Engelliler İle İlgili Yapılan Düzenlemeler." Web. 18 Ocak 2019.
- Erer, Sezer. "Osmanlılar Döneminde Bursa'da Yaptırılan Hastaneler." *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11.19 (2010): 241-252. Web. 21 Şubat 2020.

- Erer, Sezer ve Elif Atıcı. "Selçuklu ve Osmanlılarda Müzikle Tedavi Yapılan Hastaneler." *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 36.1 (2010): 29-32. Web. 21 Şubat 2020.
- Feinstein, Adam. *A History of Autism: Conversations with the Pioneers*. West Sussex: Wiley-Blackwell, 2007. Web. 18 Ocak 2019.
- "Fenilketonüri." Haz. Erdi Kanbaş. Web. 15 Ocak 2020.
- "Geçmişten Bugüne ZİÇEV." Web. 23 Ocak 2020.
- Gelir Vergisi Kanunu*. Web. 18 Şubat 2020.
- Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun*. Web. 18 Şubat 2020.
- Gümrük Kanunu*. Web. 23 Ocak 2020.
- Gündüz, Mustafa." Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Engelli Eğitimi Üzerine Gelişmeler." *Eğitime Bakış* 10.31 (Ekim-Kasım-Aralık 2014): 5-14. Web. 12 Şubat 2020.
- Halmatov, Sultanberk. *Türkiye'de Psikolojik Danışma ve Rehberliğin Gelişim Süreci*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, 2014. Web. 18 Şubat 2020.
- "Heller Sendromu." Haz. Erdi Kanbaş. Web. 15 Ocak 2020.
- "History of Assistive Technology." Web. 23 Ocak 2020.
- "History of People First." Web. 22 Şubat 2020.
- "History Inclusive Education". Web. 12 Ocak 2020.
- "History of the Disability Movement." Web.12 Ocak 2020.
- "History of Intellectual Disability (IntD)" Web.12 Ocak 2020.
- "History of Intellectual Disability Timeline." Web.12 Ocak 2020.
- "International League of Societies For The Mentally Handicapped." Web.14 Şubat 2020.
- İlköğretim ve Eğitim Kanunu*. Web. 20 Şubat 2020.
- "Jean-Étienne-Dominique Esquirol." *Encyclopedia Britannica*. Web 19 Şubat 2020.
- Kabasakal, Kemal. "Zihinsel Engelliliğin Tarihi Gelişimi (Dünü ve Bugünü)" Web. 12 Aralık 2019.

- Kalıtsal Hastalıklarla Mücadele Kanunu*. Web. 20 Şubat 2020.
- Kara, Büelnt. “Dünyada ve Türkiye’de Zihinsel Engellilerde Eğitim.” *The Journal of Academic Social Science Studies* 61 (2017): 277-288. Web. 2 Kasım 2019.
- Karademir, Şeniz. *Özürllük Sınıflaması İçin Bir Model Oluşturma*. Uzmanlık Tezi, Aydın, Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı. 2008. Web. 12 Kasım 2019.
- Karellas, Georgia. “Intelligence Testing-Binet- Simon Scala.” *Changes in Child Psychology*. Ed. Anam Habib ve diğerleri. 2011. Web. 30 Ocak 2020.
- Kargın, Tevhide. "Cumhuriyetin 80.Yılında Özel Eğitim." *Milli Eğitim Dergisi* 160 (Güz 2003). Web. 16 Ocak 2020.
- Katma Değer Vergisi Kanunu*. Web. 23 Ocak 2020.
- Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun*. Web. 23 Ocak 2020.
- “Law for the Prevention of Offspring with Hereditary Diseases.” Web. 12 Kasım 2019.
- Mesleki Eğitim Kanunu*. Web. 12 Ocak 2020.
- “Milestones of the Disability Rights Movement Over the Years.” Web. 12 Aralık 2019.
- Milli Eğitim Temel Kanunu*. Web. 23 Ocak 2020.
- Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu*. Web. 23 Ocak 2020.
- Mutua, Kagendo, James Sidors ve Jeffrey P. Bakken. “History of Intellectual Disabilities.” *History of Special Education*. Ed. Anthony F. Rotatori, Festus E. Obiakor ve Jeffrey P. Bakken. Emerald Publishing Limited. Web. 29 Aralık 2019.
- National Association for Down Syndrome. Web. 17 Şubat 2020.
- O'Connor, James P. B. “Thomas Willis and the Background to Cerebri Anatome.” *Journal of the Royal Society of Medicine* 96.3 (March 2003): 139–143. Web. 17 Şubat 2020.
- Otizm Dernekleri Federasyonu. Web. 15 Ocak 2020.
- “Otizm Nedir?” Haz. Erdi Kanbaş. Web. 15 Ocak 2020.
- Otizimli Bireyleri Destekleme Vakfı (OBİDEV). Web. 15 Ocak 2020.
- “Öjenik.” Wikipedia. Web. 29 Ocak 2020.

- Özdiñç, Ahmet. "Toptaşı Bimarhanesi Başhekimlerinden Avni Mahmud ve Terbiyye-i Akliyye Adlı Eseri." *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*.27.3 (2019): 213-238. Web. 2 Ocak 2020.
- "Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü." Web. 21 Şubat 2020.
- Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu*. Web. 20 Kasım 2019.
- "Prader-Willi Sendromu." Haz. Erdi Kanbaş. Web. 15 Ocak 2020.
- Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun*. Web. 20 Kasım 2019.
- Roth. Emily A., Shivali N. Sarawgi ve Jill C. Fodstad. "History of Intellectual Disabilities." *Handbook of Intellectual Disabilities: Integrating Theory, Research, and Practice*. Ed. Johnny L. Matson. Springer, 2019. 1-16. Web. 20 Kasım 2019.
- "Rudolf Berlin Center: Center for Learning Disabilities..." Web. 18 Şubat 2020.
- Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu*. Web. 23 Ocak 2020.
- Saygılıgil Gündüz, Feryal. *Osmanlı Devleti'nde İstanbul'da Kadınlara Hizmet İçin Açılan Hastane ve Klinikler*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, 1999. Web. 2 Kasım 2019.
- Serebral Palsili Çocuklar Derneği*. Web. 12 Ocak 2020.
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Özürlülerin Bakımı, Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmelik*. Web. 12 Ocak 2020.
- Sushma, C. ve Meghamala S. Tavaragi. "Moral Treatment: Philippe Pinel." *The International Journal of Indian Psychology* 3.2. (January - March 2016): 165-170. Web. 21 Ocak 2020.
- "Timeline of Learning Disability History." Web. 11 Aralık 2019.
- "Timeline of Learning Disabilities." Web. 11 Aralık 2019.
- "Timeline of Treatments for Mental Illness." Web. 11 Aralık 2019.
- Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı*. Web. 23 Ocak 2020.
- Türk Ceza Kanunu*. Web. 1 Şubat 2020.
- Türk Kanunu Medenisi*. Web. 1 Şubat 2020.

Türk Medeni Kanunu. Web. 1 Şubat 2020.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. Web. 1 Şubat 2020.

Unat, Yavuz. "Amasya Darüşşifası'nın Tıp Tarihi Açısından Önemini Gösteren İki Hekim: Aksarayî ve Sabuncuoğlu." *Uluslararası Amasya Sempozyumu: Tarih, Dil, Kültür, Edebiyat Bildiriler Kitabı 2. Cilt 4-7 Ekim 2017 Amasya*. Ed. Fatih Köksal ve diğerleri. Ankara: KIBATEK, 2017. 1465-1483. Web. 20 Eylül 2019. Web. 21 Şubat 2020.

Ünlü, Emre. "Osmanlı Döneminde Zihin Yetersizliği Olan Bireyler." *Turkish Studies* 13.27 (Fall 2018): 1563-1574. Web. 11 Kasım 2019.

Weiner, David B. "Philippe Pinel's "Memoir on Madness" of December 11, 1794: A Fundamental Text of Modern Psychiatry." *The American Journal of Psychiatry* 149.6 (Jun 1992):725-732. Web. 14 Şubat 2020.

Yörükkan, Turhan. "Vineland Sosyal Olgunluk Skalası." *Sosyoloji Dergisi* 2. 13-14 (1958): 173-197. Web. 14 Şubat 2020.

"Zihin Engelliler ve Eğitimi." Web. 14 Şubat 2020.

Zorlu, Tuncay. "Osmanlıların Tıp Bilimine Katkılarından Örnekler." Web. 20. Eylül 2019.